

проф. др **Предраг Пузовић**
Православни богословски факултет
Катедра за историју српске цркве
Београд

Задарска богословија

О Задарској богословији није до сада много писано; осим неколико чланака¹ и сачуваних штампаних годишњих извештаја о овој школи, других радова нема. Већина извештаја се чува у Народној библиотеци и Библиотеци Матице српске а нешто мањи број у Патријаршијској и Библиотеци Српске академије наука и уметности.

Отварање школе у којој би се спремали православни питомци за свештенички чин планирано је за време Француске управе у Далмацији. Наполен I је чланом 9 у декрету од 19. септембра 1808. године одобрио да се у Далмацији отвори семинарија за спремање свештеника Православне цркве. Након овог одобрења састао се Црквено-народни сабор у Задру 30. новембра 1808. године и о питању семинарије донео следећи закључак:

„У Далмацији постојаће семинарија за обучавање православног свештенства. Питомаца у семинарији биће осамнаест, између којих десет ће се обдржавати о државном трошку, остали о трошку своме. Научовни језик мора бити србски. Предавање се догматичко богословље, морално богословље, каноничко право, литургија, херменевтика, србски језик, грчки језик и италијанска литература. Учитеља биће четири. Четврти предавање само италијанску литературу; он може и не бити чланом православне цркве. Ректор семинарије по положају своме мора уједно бити и члан капитула. Врховни надзор над семинаријом има епархијски епископ.“²

Иако је добијено одобрење, до отварања семинарије није дошло због недостатка наставника. Касније је први епископ Далматински Венедикт Краљевић³ покушао за време Аустријске управе у Далмацији да отвори при својој резиденцији у Шибенику богословију са унијатским професорима Русинима из Галиције. Четворица унијатских свештеника стигли су у Задар децембра 1819. године. Били су то:

¹ Проф. Н. Милаш, „Историчко-статистички податци бивше православне Клирикалне школе у Далмацији (1833–34–1863–64)“, *Извјештај о православној богословској школи у Задру за школску годину 1878–79*, Задар, 1897, 17–30; „Прослава 25-годишњице преуређења и постојања православног богословског завода у Задру“, *Српски Сион 1894*, IV, 37, 586–587; 38, 602–604; 39, 619–621; 40, 635–637; 41, 652–653.

² Н. Милаш, *цит. дело*, 17.

³ Венедикт Краљевић је био епископ Далматински од 1810–1823. (Еп. Сава, *Српски јерарси од деветијо до двадесетијо века*, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, 64–65.)

каноник Алексије Ступијцки, свештеници Всилије, Јаков и Ђакон Јаков Ћировски. „Сви осим Ђакона, с брадама, калуђерске хаљине на њима и камилавке на глави. Кад су у Задар дошли, они су ишли у нашу цркву, и казивали су да су православно-восточни, и појали у пјевници, али служили нису.“⁴

Унијатски професори су брзо разоткривени због чега се народ узбунио најпре у Шибенику а потом и у целој Далмацији. Народ је бојкотовао епископа Краљевића оптуживши га да се поунијагио. Жалили су се Карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу и цару у Бечу. Како није било решења, Шибеничани су склопили заверу да убију епископа Краљевића. На први дан Духова 1821. године завереници су пуцали на Краљевићеве кочије, верујући да је он у њима. Како Краљевића није било у кочијама, убијен је каноник Алексије Ступијцки, док је градски заменик смртно рањен.⁵ После овог догађаја школа је престала да ради.

Сутрадан после атентата Краљевић одлази из Шибеника у Задар. Одавде ће 23. маја 1823. године отићи у Италију поверивши управу епархијом задарском парохиу Спиридону Алексијевићу. Пензионисан је крајем децембра 1828. године. Након годину дана Далматинска епархија је царском наредбом припојена Карловачкој митрополији. За Краљевићевог наследника изабран је Јосиф Рајачић.⁶

Православна Клирикална школа

Заузимањем епископа Јосифа Рајачића цар је 30. септембра 1832. године одобрио да се у Шибенику отвори школа за школовање православних свештеника под именом *Православна Клирикална школа*.⁷ Свечано је отворена 27. децембра 1833. године. Први наставник ове школе био је јерођакон Атанасије Чурлић.⁸ Школовање је трајало пет година. Сваки разред имао је учитеља. Примани су кандидати који су завршили основну школу, а ако су знали писати и читати српски или црквенословенски примани су и без основне школе. У **првом** разреду изучавани су предмети: наука христјанска, славенска граматика, читање псалтира са граматичким тумачењима, грчка граматика, географија и аритметика; у **другом**: црквена историја, логика, риторика, антропологија, психологија, грчка и италијанска граматика; у **трећем**: догматика, црквена историја, риторика, метафизика, физика, хронологија и италијански језик; у **четвртном**: догматичко богословље, метафизика, физика, херменевтика, тумачење евангелија, катихетика и селска привреда; у **петом** разреду: морално богословље, пастирско богословље, каноничко право, хомилитика, литургија и педагогика с методиком. Посебни учитељи су именовани за немачки језик и црквено појање са правилом.⁹

Царском одлуком о државном трошку се издржавало 25 ученика, у сваком разреду по пет. Влада је понекад због потребе допуштала да се о државном трошку прима и већи број ђака. Тако је школске 1848/49. године било 46 ученика. Од 15.

⁴ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II, Минхен, 1966, 580.

⁵ *Исто*, 589.

⁶ Јосиф Рајачић био је епископ Далматински од 1829–1833. године. (*Српски јерарси*, 260).

⁷ Н. Милаш, *цпш. дело*, 20; Ђ. Слијепчевић, *цпш. дело*, 596.

⁸ *Исто*; *Српски Сион 1894*, 586.

⁹ Н. Милаш, *цпш. дело*, 20.

априла 1855. године у Клирикалну школу су о државном трошку примани и младићи из Црне Горе и Босне и Херцеговине.¹⁰

Почетком 1841/42. године школа је заједно са епископским седиштем премештена у Задар.¹¹ Школске 1863/64. године престала је да ради. За ових 31 годину рада Клирикалну школу је завршило 186 ученика, међу њима је било касније и епископа као што су Висарион Љубиша и Никанор Ивановић. По епархијама то би изгледало овако: из Далматинске 120, Бокотторске 57 и других епархија 9.¹² Школом су управљали епархијски епископи или њихови заменици: Јосиф Рајачић, епископ до 1834; Пантелејмон Живковић, епископ до 1836; Симеон Трукуља, генерални викар до 1841; Силвестар Вучковић, викар до 1842; Стефан Крагујевић, генерални викар до 1843; Атанасије Чурлић, генерални викар до 1844; Јеротеј Мутибарић, епископ до 1853. и Стефан Кнежевић, епископ до престанка рада школе 1863/64. године.¹³ Предавало је 26 учитеља: јерођакон Атанасије Чурлић; јерођакон Амфилохије Давидовић; Дамјан Доброта; јеромонах Стефан Кнежевић; јерођакон Методије Миланковић; јеромонах Теофил Стефановић; свештеник Јован Чокрљан; свештеник Никола Вуиновић; јерођакон Корнелије Живковић; Петар Лупулов; јерођакон Григорије Вуиновић; Владимир Вуић; јерођакон Герасим Петрановић; јеромонах Серафим Матавуљ; јерођакон Гедеон Младеновић; јерођакон Кипријан Стануловић; свештеник Јован Шушић; јерођакон Исаија Олуић; јерођакон Јустин Трескавица; свештеник Јован Сундечић; свештеник Теодор Јанковић; протојереј Георгије Николајевић; јеромонах Теофан Поповић; јеромонах Севастијан Лукачевић; јерођакон Никифор Дерета и свештеник Јован Брчић.¹⁴

Колики је значај имала ова школа најбоље видимо из речи непознатог писца, који је о двадесетпетогодишњици рада школе написао:

„Да је ова Клирикална школа на корист православним христјанима у Далмацији (била), не треба се много мучити доказивати. Сви готово данашњи млади свештеници далматински, и једнога и другогачина, питомци су ове клирикалне школе. Многи учитељи по Босни, по Херцеговини и у Црној Гори, неки чиновници у Србији, професори, архимандрити и сами данашњи митрополит црногорски... у овој су школи своје васпитање имали... Желимо да из те школе у даље време много више знатних и важних људи изиђе, који ће своме народу на дику, а својој цркви на корист и на славу служити. Да Бог да.“¹⁵

На предлог епископа Далматинског Стефана Кнежевића¹⁶ цар је одобрио 14. октобра 1860. године да се у Клирикалну школу примају само младићи који су завршили нижу гимназију и да се државне стипендије дају почев од школске 1860/61. године и младићима који ће у гимназију ступити. Исти епископ се 1863. године обратио цару новом молбом тражећи да питомци о државном трошку заврше потпу-

¹⁰ *Исјо*.

¹¹ *Исјо*; *Српски Сион 1894*, 586; Ђ. Слијепчевић, *цић. дело*, 596; Р. Грујић, „Богословије“, у: *Азбучник Српске православне цркве*, Београд, 1993, 36.

¹² Н. Милаш, *цић. дело*, 24–29.

¹³ *Исјо*, 21.

¹⁴ *Исјо*, 21–23.

¹⁵ *Исјо*, 29.

¹⁶ Стефан Кнежевић је био Далматински епископ од 1853. до 1890. године. Као епископ Далматински био је врховни управник и надзорник Завода. (*Српски јерарси*, 475).

ну гимназију и тек тада да се упишу у богословију. Молба је прихваћена па је царском одлуком од 25. октобра 1864. године наређено да младићи који желе примити свештенички чин имају пре уписа у богословију завршити потпуну гимназију.¹⁷

Православни бојословски завод

Реорганизована Клирикална школа под именом *Православни бојословски завод* отворена је почетком школске 1869/70. године. По новоме плану који је одобрио цар 5. јуна 1869. године школовање је трајало четири године а уписивали су се кандидати који су свршили потпуну гимназију. У реорганизованој школи предвиђена су четири професорска места. Један професор би предавао: Црквенословенски језик, грчки, Литургику и Морално богословље; други: Црквену историју са Патрологијом и Црквено право; трећи: основно богословље, догматичко богословље и Егзегетику; четврти: пастирско богословље, Хомилитику, катихетику и Педагогику. Сваки професор имао је 15 часова предавања недељно. За Црквено појање с правилном именоман је посебан учитељ. По годинама предмети су распоређени следећим редом:

Прва година:

Црквенословенски језик	4 часа	недељно
Грчки језик	3 „	„
Црквена историја	5 часова	недељно
Педагогика	4 часа	„

Друга година:

Црквенословенски језик	2 „	„
Литургика	4 „	„
Црквена историја	4 „	„
Основно богословље	4 „	„

Трећа година:

Морално богословље	2 „	„
Егзегетика	5 „	„
Догматичко богословље	6 „	„
Хомилитика	2 часа	„

Четврта година:

Црквено право	6 часова	недељно
Пастирско богословље	3 часа	недељно
Хомилитика	3 „	„
Катихетика	3 „	„

Овај наставни план је важио до школске 1870/71. године. Наредне године су другачије груписани предмети. **Прву** групу чине: Основно богословље, Исагогика са Егзегетиком и Историја Цркве; **другу**: Пастирско богословље, Литургика и Црквено право; **трећу**: Догматичко богословље, Морално богословље и Хомилитика; **четврту**: Црквенословенски језик, Грчки језик, Катихетика и Педагогика. По годинама то је изгледало овако: у првој години су и даље предавани Црквенословенски

¹⁷ *Извешај о православној бојословској школи у Загубу за школску годину 1878–79*, Загуба 1879, 33.

језик, Грчки језик и Педагогика са истим бројем часова, нема Црквене историје, а уведени су Основно богословље и Исагогика са по 2 часа недељно; у другој години остали су Црквенословенски језик са истим бројем часова, Основно богословље смањено са 4 на два часа недељно, Историја цркве са 4 смањена на 3 часа, а придодати су Егзегетика, Догматичко богословље, Морално богословље и Катихетика са по 2 часа недељно; у трећој години остали су Морално богословље са истим бројем часова, Догматичко богословље са 6 часова смањено на 2, Егзегетика смањена са 5 часова на 2, а придодати су Историја цркве, Пастирско богословље, Литургија са по 2 часа недељно и Црквено право са 3 часа недељно; у четвртој години остали у Пастирско богословље са истим бројем часова, Црквено право са 6 часова смањено је на 3, Хомилистика са 3 часа повећана је на 5 часова недељно, придодати су Догматичко богословље и Литургија са по 2 часа недељно. Црквено певање са правилом предавао је посебан учитељ 6 часова недељно. Од школске 1877/78. године уведени су нови предмети Агрономија и Енологија по 1 час недељно.¹⁸

Школске 1882/83. године измењен је наставни план, другачије су груписани предмети по катедрама, другачији је распорд по годинама, а уведени су и неки нови предмети. Била су четири редовна професора са по 15 часова недељних предавања. Предмети су по катедрама распоређени на следећи начин. Један професор је предавао: Црквенословенски језик, Новозаветни грчки и Исагогику са Егзегетиком; други: Увод у богословље, Догматичко богословље, Морално богословље и Катихетику; трећи: Општу историју цркве, Патрологију, Црквено право и Црквено-званични стил; четврти: Пастирско богословље, Хомилитику са Историјом проповедништва, Литургику са тумачењем литургијских књига и Педагогику са Методиком. Учитељ Црквеног појања са правилом задржао је по старом 6 часова предавања недељно. По годинама предмети су распоређени овако:

Прва година:

Црквенословенски језик	4 часа	недељно
Новозаветни грчки језик	3 „	„
Општа историја цркве	5 часова	„
Педагогика са Методиком	4 часа	„

Друга година:

Црквенословенски језик	2 часа	недељно
Општа историја цркве	2 „	„
Патрологија	2 „	„
Увод у богословље	4 „	„
Литургија са тумачењем литургијских књига	4 „	„

Трећа година:

Исагогика и Егзегетика	6 часова	недељно
Догматичко богословље	6 „	„
Катихетика	3 часа	„
Хомилистика	2 „	„

¹⁸ Исто, 34–35.

Четврта година:

Морално богословље	3	часа	недељно
Пастирско богословље	3	„	„
Црквено право	4	„	„
Хомилитика	2	„	„
Црквено-званични стил	2	„	„

Из изложеног распореда се види да су у IV години изучавани практични предмети. Уведени су нови предмети: Патрологија, Увод у богословље и Црквено-званични стил.¹⁹

Школске 1883. године донета су *Правила за њишомце љавославној бојословсој сјеменишћу у Загру*. Потврђена су 11. августа исте године. У Правилима стоји:

„Питомци православног богословског Сјеменишта морају свагда на уму имати, да цијел њиова васпитања у Сјеменишту саставља правилно изображење њиова ума и срца према будућој њивој светој служби православној цркви. Ради тога сваки је питомац Сјеменишта дужан непрестано развијати укрјепљавати у себи љубав и оданост православној цркви, њеним уставима и обредима, вјежбати себе у добрим христијанским навикама, узбуђивати у себи свијест о важности свештенства и пастирске службе и будити у себи ревност, да добром вољом и од све душе посвети себи на ту службу, на коју се Божијим Промислом позивље“. Питомци такође морају се увек сећати да се у Сјеменишту издржавају о државном трошку и за то треба да буду захвални самоме цару.

I У *ојишћим љравилима* се каже да православно богословско Сјемениште на основу царске одлуке од 5. јуна 1869. године чине питомци који су слушаоци Богословије или ученици Гимназије, који се спремају за Богословију и то из епархија Далматинске и Бокоторске. Из других епархија се примају питомци изричито на основу дозволе Намесништва Далматинског (чл. 1). Врховни надзор над Сјемеништем врши Намесништво Далматинско (чл.2); општи надзор Далматински епископ (чл. 3); а непосредни надзор Ректор Сјеменишта (чл.4). Ректор је за своју службу непосредно одговоран епархијском епископу, односно Конзисторији, а посредно Намесништву Далматинском (чл. 5). У Сјеменишту поред Ректора постоји економ, који води економске послове и помаже Ректору у вођењу надзора над питомцима (чл. 8). Ректор и економ станују у Сјеменишту ради непрестаног надзора над питомцима. (чл. 9). При Сјеменишту постоји лекар који свако јутро, а по потреби и после подне, обилази питомце (чл. 10). Ради непосредног надзора над питомцима у Заводу, цркви и шетњи, Управа Сјеменишта именује између старијих питомца два надзорника (чл. 11).

II *Правила у љојледу религиозних дужности љишћомаца*. Што се тиче религиозних дужности питомци су били дужни да свакога дана у Заводској цркви присуствују Јутрењу и Вечерњу, а у девет часова увече у трпезарији на молитви „на сон грјадущчих“ (чл. 1); вечерњу молитву читају питомци по реду (чл.2); ако се питомци налазе на распусту код својих кућа, дужни су редовно посећивати богослужења у месној цркви (примедба на чл. 3); на богослужењима питомци су дужни да уче-

¹⁹ *Извјешћај о љавославном бојословском Сјеменишћу у Загру за школску годину 1882/83*, Задар 1883, 61–63.

ствују у читању и појању (чл. 5); читање и појање мора се вршити тихо, „без хитње, без вике и побожно“ (чл. 7); у празничне и недељне дане сви питомци се скуплају један сат пре Свете Литургије где вежбају појање и црквено правило (чл. 11); „Сви су питомци дужни тачно извршавати постове, установљене светом православном црквом, и прве недјеље свакога поста дужни су приступати к светим тајнама Покајања и Причешћа. Једина болест може од ове свете дужности ослободити једнога питомца“ (чл. 12).

III *Правила у поїледу занимања иїїїомаца*. Сви питомци су дужни после великих школских распуста да се јаве у Сјемениште у одређени дан. Ако се неко не јави недељу дана и не донесе оправдање, сматраће се да је напустио Сјемениште (чл. 1); чим се заврши настава, питомци су дужни поћи у своје собе и оставити књиге и друге школске ствари на своје место, при чему морају пазити на тишину и клонити се сваке вике (чл. 5); у часове одређене за домаће занимање дужни су сви бити на својим местима и за то време не смеју водити никакве разговоре, не смеју ничим сметати другима када уче, не сме се учити на глас (чл. 6 и 7); Ректор ће обилазити питомачке собе у време занимања (чл. 8).

IV *Правила у поїледу слободноїа времена од школе и занимања*. Сваки питомцац је дужан да пази на чистоћу и уредност свога одеа. Осим хаљина што од Сјеменишта добије других хаљина питомци не смеју носити (чл. 2); на званичним местима и пред званичним особама питомци морају бити у потпуноме своме оделу (чл. 3); у слободним часовима од учења питомци чисте своју одећу, чизме, намештају своје постеље (чл. 4); сви питомци у одређене часове улазе у трпезарију тихо и без вике и сваки заузима одређено место и пошто са побожношћу саслушају молитву, седају. „По свршетку обједа, после благодарствене молитве, а по вечери послїје молитве `на сон грјадущчих`, питомци изилазе из трпезарије по реду старешинства“ (чл. 5); пре звона питомци не могу улазити у трпезарију, а који дође после очитане пред јелом молитве, нема право да тражи свој део (чл. 6); питомци су подељени на старије и млађе одељење, која имају свога надзорника (чл. 11); питомци у одређено време иду у шетњу по својим одељењима у реду два по два под надзором свога надзорника (чл. 12); после вечерње молитве сви питомци одлазе у собе на спавање. У часове одређене за спавање мора да влада савршени ред (чл. 14).

Расїоред дневних часова за зимски иїечаж. Школски дан за слушаоце Богословије почињао је устајањем у 5,15 часова, затим се одлазило на Јутрење, па доручак, занимање, предавање, ручак, одмор, занимање, учење црквенога појања, Вечерње и шетња, занимање, вечера, молитва пред спавање и у 9 часова увече одлазак на спавање. Са малом разликом исти распоред су имали и ученици гимназије. У празничне дане устајање је било у исто време, затим Јутрење, доручак, одмор, учење црквенога појања и Света Литургија, шетња или одмор, ручак и одмор, занимање, Вечерње и шетња, занимање, вечера, молитва, спавање. „Пушење, картање и пировање строго се забрањује“ (чл. 19); ако се неки питомцац разболи одлази у заводску болницу, где добија потребну лекарску помоћ (чл. 20); здравим питомцима забрањено је одлазити у болницу без потребе (чл. 22).

V *Правила за иїїїомаце у поїледу иїрейїосїављених*. Питомци Сјеменишта дужни су без противљења покоравати се својим старешинама (чл. 1); ради своје

особне користи питомци се морају односити према својим старешинама с пуним поверењем и искрено (чл. 4); питомци су дужни уопште говорити истину, а нарочито пред својим старешинама, избегавајући лицемерство, претварање, лаж и превару (чл. 5); наредбе претпостављених морају строго и безусловно испуњавати (чл. 6); опаске, укорѣ и казне, којима се заслужно подвргавају, морају питомци примати без противљења (чл. 7); строго је забрањено питомцима било усмено или писмено изјављивати жалбе старијој власти, без знања Управе Сјеменишта (чл. 10).

VI Правила у њоїледу међусобној оїшїиѣња ѡшїиомцима. Живећи у једноме Заводу, питомци чине на неки начин једну породицу и зато су дужни да се једни према другима братски понашају (чл. 1); свака међусобна расправа строго је забрањена, као и псовке и употреба силе над млађима (чл. 2); строго ће се казнити употреба неприличних речи, сваки непристојан разговор, побуђивање другова на рђав поступак, поготову на опште нереди; кривци због овога могу бити искључени из Завода (чл. 6); ако питомац и нехотице оштети књигу или нешто друго своје другу, дужан је надокнадити му штету у вредности коју одреди Управа Сјеменишта (чл. 8); строго се забрањује питомцима да мењају, продају или залажу своје ствари или књиге (чл. 10).

VI Правила за ѡшїиомце кад су ван Сјеменишїа. Питомцима је строго забрањено излазити из Завода у град. Ако питомац има неодложну потребу да изађе сам у град, мора о томе обавестити Ректора, који му према представљеној потреби може дати дозволу. У време наставе и часова занимања не може дати дозволу ни Ректор (чл. 1); ако питомац жели да се удаљи из Завода један или више дана ван града, треба за то да има изричито допуштење од Управе Сјеменишта (чл. 3); у време кад је питомац по дозволи у граду, забрањено му је похађати било које друго место осим онога за које је добио дозволу, а ако је по одобрењу ван града, строго се забрањује да похађа места која нису прилична питомцима једног свештеничког Завода и које не одговара будућем његовом звању (чл. 4).

VIII Правила за надзорнике. Надзорници су два питомца слушаоци последњих година Богословије (чл. 1); дужност је надзорника: „Нагледати у свему питомце повјеренога им Одјељења; старати се да повјерени им питомци тачно испуњавају правила Сјеменишта; надзирати за њиховим религиозно-моралним владањем, како у Заводу, тако и ван Завода; пазити, да ли се сви питомци у вријеме одређено за учење баве науком; водити их у цркву и на шетњу; пазити, да у цркви пристојно стоје и да извршују све оно, што им је наређено; и у опће гледати, да се у свему ред међу питомцима обдржава“ (чл. 2).

IX Правила за ѡшїиомце у њоїледу коришїења књїиа из библиоїеке Сјеменишїа. Сваки питомац има право да позајми књиге из библиотеке Сјеменишта, истовремено највише три књиге (чл. 1); на књигама се не сме ништа писати, ни пером ни оловком (чл. 3); ако питомац изгуби књигу или је оштети, мора доставити други примерак оног истог издања, или исплатити новцем колико књига вреди (чл. 6); пред велики школски распуст питомци су дужни вратити све књиге, а док не покажу писмени доказ од стране библиотекара о томе, неће бити отпуштени из Сјеменишта (чл. 7).

X Правила за ѡшїиомце у њоїледу чїшїања књїиа. Осим библиотечких и школских књига, питомци могу читати само оне књиге које су допуштене за читање од

Управе Сјеменишта. Забрањено је читање књига у којима су изложене идеје политичке, антиправославне и антидржавне (чл. 1); препоручује се читање књига религиозно-моралног карактера а нарочито оних у којима се развија „хришћански поглед на предмете у којима се побуђују чувства верноподаничке оданости према царствујућем дому и љубав к отаџбини“ (чл. 2); читање књига дозвољено је у време које није одређено за занимање; само одличним у науци питомцима биће допуштено читати књиге у време занимања (чл. 7).

XI *Правила у ѿблѣгу исѣраја за ѿкрѣшаје*. Право истраге противу некога питомца у првој инстанци припада Управи Сјеменишта, у другој епархијском епископу, односно Конзисторији, а у последњој Намесништву (чл. 2); за учињени прекршај од стране неког питомца према тежини тога прекршаја Управа Сјеменишта може: а) опоменути насамо кривца, б) опоменути га јавно пред осталим питомцима, в) казнити га без једног јела, г) лишити га слободе за један или два сата, наложивши му да сам у једној соби, одељен од другова, стоји; а ако то не помогне д) Управа јавља кривца епископу односно Конзисторији (чл. 3); за неке важније прекршаје, који вређају морал, оданост према светој цркви, осећање лојалности према држави, кривци се лишавају питомачкога места; исто тако питомачко место се може изгубити и за небригу у науци (чл. 5); неког питомца питомачког места може лишити Далматинско Намесништво (чл. 6); у неким важним случајевима за учињени прекршај питомца може одмах бити искључен из Сјеменишта и о томе се одмах јавља Далматинском Намесништву, коме припада право коначне одлуке (чл. 8).²⁰

Школске 1883/84. године извршене су промене у наставном плану тако што је Катихетика предавана 2 часа недељно уместо 3, један час Катихетике је придодат Моралном богословљу које уместо 2 сада има 3 часа недељно. Библијске науке које су предаване 6 часова недељно у трећој години подељене су на Исагогику и Егзегетику. Исагогика је предавана у првом а Егзегетика у другом полугодишту треће године. Хомилитика је предавана у трећој и четвртој години. У трећој је предавана 2 часа недељно теорија Хомилитике а у четвртој 1 час Историја проповедништва и 1 час практична вежбања. Од 6 часова недељно за Црквено право, 4 часа намењена су системи права, 1 час за Црквено-званични стил и 1 час за читање и тумачење канона. Литургика је предавана 4 часа недељно, 3 часа намењена су науци Литургике, 1 час читању и тумачењу литургичких књига. Остали предмети предавани су недељно: Увод у богословље 4 часа у другој години, Догматичко богословље 6 часова у трећој години, Упоредно богословље 1 час у четвртој години, Пастирско богословље 3 часа у четвртој години, Општа историја цркве 4 часа у другој години, Патрологија 2 часа у другој и четвртој години, Педагогика с Методиком 4 часа у првој години, Црквенословенски језик 2 часа у другој години, Новозаветни грчки језик 3 часа у првој години и Црквено појање 5 часова недељно свим слушаоцима.²¹ Од 1885. године уведени су курсеви Пасторалне медицине.

²⁰ *Исѣо*, 43–58.

²¹ *Извѣшїај о ѿправославном боїословском Сјеменишћу у Загру за школску ѿгодину 1883/84*, Задар, 1884, 72–76.

У школској 1889/90. години наставни план је изгледао овако:

Библијске науке	III	година	6 часова	недељно
Исагогика	III	„	3 часа	„
Увод у богословље	II	„	4 „	„
Догматичко богословље	III	„	5 часова	„
Упоредно богословље	III	„	1 час	„
Морално богословље	IV	„	3 часа	„
Пастирско богословље	IV	„	3 „	„
Историја цркве	II	„	4 „	„
Црквено право	IV	„	5 часова	„
Литургија са тумачењем				
Литургијских књига	II	„	4 часа	„
Омилитика	IV	„	2 „	„
Црквено-званични стил	IV	„	1 час	„
Катихетика	III	„	2 часа	„
Педагогија и Методика	I	„	4 „	„
Црквенословенски језик	II	„	2 „	„
Новозаветни грчки језик	II	„	3 „	„
Пасторална медицина		свим слушаоцима	1 час	недељно
Енологија		свим слушаоцима	2 часа	предавања недељно и 1 час недељно вежбе
Црквено појање с правилом		свим слушаоцима	5 часова	недељно. ²²

Измењени наставни план 1882/83. године важио је до 1893/94. године. Исте 1882. године Влада је одобрила да се изради нацрт за заводски Устав, који ће одредити права професорског збора и појединих професора, једном речју све што спада у унутрашњу страну заводског живота. Већ октобра месеца 1885. године био је припремљен „Нацрт за устав православног богословског завода у Задру“, али је враћен да се поново узме у претрес према достављеним примедбама. Од почетка израде нацрта Устава па до његовог усвајања 1894. године прошло је дванаест година. Разлог дугог чекања је више пута пречишћавање и исправљање текста нацрта Устава. Устав за православног богословски завод у Задру је одобрен од Министарства црквених послова и наставе 6. августа 1894. године. Наводимо неке чланове Устава. У првом члану стоји да је Православни богословски завод у Задру основан царским решењем од 5. јуна 1869., да се издржава о државном трошку, под врховним надзором државе и Св. Синода Буковинско-Далматинске митрополије и да служи за школовање православних свештеника; непосредна управа над заводом припада православног епископу Задарском, као управитељу завода (чл. 2); завод има свој печат, на којем је у средини царски орао, а унаоколо натпис „*Православни Богословски Завод у Задру*“ (чл. 3). У другом делу говори се о односу епископа према заводу: Епископ Задарски стара се о тачном извршењу Устава (чл. 5); епископ може у свако доба да посети завод и да се увери о реду који у истоме влада (чл. 6); ако епископ примети неуредност у заводу може у споразуму са Намесништвом издати потребна упуства (чл. 7); у важнијим питањима пре него поднесе предлог

²² *Извјештај о православног богословског Заводу у Задру за школску 1889/90, Задар, 1890, 70–74.*

Намесништву обраћа се за упуства Синоду Буковинско-Далматинске митрополије (чл. 8); епископ или његов заменик преседавају испитима слушалаца богословије (чл.9); епископ се стара да наставничка места у заводу буду попуњена способним наставницима (чл.11); даје одсуство службеним лицима у заводу до две недеље а за дуже одсуство прослеђује своје мишљење Намесништву на решење (чл. 12); обично председава седницама професорског збора (чл. 13); уколико се не слаже са одлукама седнице, може позвати на поновно разматрање одлука, уколико и тада не дође до споразума, подноси одлуке са својим мишљењем или Намесништву или митрополијском Синоду (чл. 14).

У трећем делу говори се о службеном особљу при заводу. У заводу постоје четири редовна професорска места, и то:

- а) једно за Црквенословенски језик, Грчки језик и Исагогику с Методиком;
- б) друго за Црквену историју, Патрологију и Црквено право;
- в) треће за Општи увод у богословље, Догматичко богословље, Морално богословље и Катихетику;
- г) четврто за Пастирско богословље, Омилитику, Литургику с тумачењем литургијских књига и Педагогију с Методиком (чл. 15); професори могу постати православни свештеници, аустријски поданици, који су завршили вишу гимназију и потпуно уређени богословски завод и који су способност за дотичне предмете показали на стечајном писменом испиту и пробном усменом предавању (чл. 16); од писменог испита и усменог пробног предавања могу, по споразуму епископске Конзисторије, бити ослобођени они који су своје способности показали или као учитељи или као списатељи из богословских наука (чл. 19); професоре именује Његово ц. и кр. Апостолско Величанство (чл. 20); сваки професор мора имати најмање петнаест сати предавања недељно (чл. 21); ако је једна катедра упражњена поверава се суплирање исте професорима при заводу, по потреби могу се ангажовати и друга способна лица ван завода (чл. 24); предавање из Црквеног певања и типика поверава се једном од заводских професора или особи ван завода за то оспособљеној; епископ Задарски одређује којој ће особи ова предавања бити поверена (чл. 25); учитељ певања има пет сати недељно предавања свим слушаоцима и дужан је присуствовати свим богослужењима на којима учествују слушаоци (чл. 26); у заводу могу бити и ванредни наставници за предмете који нису поменути у наставном плану (чл. 27); најмлађи међу редовним професорима стара се о заводској библиотеци (чл. 28).

У четвртном делу се говори о професорском збору. Редовни професори и супленти чине професорски збор. „Супленти имају одлучујући глас само у изборима, као и у случајевима где се специјално њиховог приједмета или њиховијех слушалаца тиче. У осталоме, имају само саветујући глас“ (чл. 31); професорском збору престоји један од редовних професора, који се зове представник професорског збора (чл. 32); на последњој седници сваке школске године професорски збор бира између редовних професора свога представника за идућу школску годину (чл. 33); представник професорског збора стара се да се тачно извршују закључци са седница и наредбе које стижу од старије власти (чл. 34); обавештава епископа о дану када је заказана седница, ако није ту епископ председава истој и доставља записник епископу на потврду (чл. 35); чува заводски печат и заводску архиву (чл. 37);

уписује слушаоце богословије у матицу (чл. 38); да би се донео ваљан закључак потребно је да седници присуствују бар три лица са председником (чл. 40); седнице се држе једанпут месечно (чл. 39). У делокруг седница професорског збора спадају ови послови:

1. утврђивање фактичког броја ученика по годинама;
2. утврђивање годишњег распореда предавања;
3. одређивање датума када ће се одржати годишњи испити;
4. предлаже које књиге и часописе треба за библиотеку набавити;
5. одлучује о предметима које би било корисно увести;
6. разматра извештаје наставника о похађању наставе слушалаца богословије и о њиховом успеху, опаске наставника о побожности и религиозно-моралном владању ученика богословије, који не станују у семеништу;
7. разматра молбе ученика богословије;
8. изриче казне ђацима богословије за учињене прекршаје и то:
 - а) опомена насамо,
 - б) укор пред слушаоцима дотичне године,
 - в) укор пред свим слушаоцима,
 - г) привремено искључење из завода, и
 - д) коначно искључење из завода.

Одлучује који ученици могу бити припуштени годишњим испитима; утврђује општу годишњу класификацију слушалаца богословије; подноси предлоге који се тичу завода старијој власти (чл. 43); записник седнице води најмлађи члан професорског збора (чл. 44); записници се чувају у школској архиви и даје се изворно на увид ако то затражи епископ, државна власт или њихови заступници (чл. 46).

У петом делу се говори о слушаоцима богословије. Слушаоци могу бити редовни или ванредни (чл. 47); редовни могу бити православни младићи, аустријски поданици, доброг религиозно-моралног владања, који су завршили вишу гимназију (чл. 48); изузетно може по потреби на предлог епископа Министарство богоштовља и наставе дозволити да се прими за редовног слушаоца свршени ученик VI или VII гимназијског разреда с тим да приватно заврши потпуну гимназију (чл. 49); могу се и ванредни слушаоци примити за редовне на предлог епископа а по одобрењу Намесништва (чл. 51).

У шестом делу говори се о настави. Циљ богословске наставе је да Цркви спреми образоване и ваљане свештенике (чл. 53); кандидати за свештенички чин дужни су за четири године тј. за осам семестара слушати и изучавати прописане предмете по одређеном наставном плану (чл. 54); наставни језик је српски (чл. 55); наставни предмети по годинама и бројем недељних часова:

	I	II	III	IV
1. Црквенословенски језик	3	3	-	-
2. Грчки језик	2	1	-	-
3. Општи увод у богословље	4	-	-	-
4. Догматичко богословље	-	4	2	-
5. Морално богословље	-	-	3	-
6. Пастирско богословље	-	-	-	3

7. Исагогика са Егзегетиком	2	2	2	-
8. Литургика с тумач. литур. књига	-	-	3	1
9. Црквена историја с патрологијом	4	5	-	-
10. Црквено право	-	-	3	3
11. Омилитика	-	-	2	2
12. Катихетика	-	-	-	2
13. Педагогија с Методиком	-	-	-	4
Укупно	15	15	15	15

Осим ових предмета предаје се свим слушаоцима Црквено појање и типик по пет сати недељно (чл. 56); по потреби могу се увести други предмети с дозволом Министарства (чл. 58); школска година почиње 1. октобра а завршава се 31. јула по новом календару (чл. 59); предавања се држе сваки дан осим недеља, среде и празничних дана које празнује православна Црква, као и дане, у које се слушаоци богословије исповедају и причешћују у одређене Црквом постове; од Бадњег дана до дана Св. Јована Крститеља закључно; страсна и светла седмица, субота о задушницама и три дана Духова; имендан Цара и Краља четвртог октобра; петнаест дана пред годишње испите и четири дана у години по епископовој увиђавности (чл. 62); крајем школске године одржавају се редовни испити по годинама богословије под председништвом епископа или његовог заменика уз учешће наставника предавача дотичне године (чл. 63); испити нису јавни (чл. 64); сваки слушалац се испитује најмање четврт сата из сваког предмета (чл. 65); ни један редовни слушалац богословије не може бити ослобођен ниједног предмета од усменог испита (чл. 66); право гласа имају сви испитивачи, при једнаком броју гласова одлучује епископ или његов заменик (чл. 68); после свршетка четворогодишњег школовања издаје се редовним слушаоцима богословије апсолутна сведоцба, која садржи резултат четворогодишњег успеха у наукама, у владању, приљежавању и похађању цркве (чл. 72); општа оцена о успеху у наукама може бити: с одликом, с врло добрим, с добрим и с довољним успехом (чл. 73); апсолутну сведоцбу потписују сви наставници и епископ или његов заменик (чл. 75); ако неки слушалац није довољно одговорио из једног предмета поправни ће полагати почетком нове школске године и од успеха ће зависити хоће ли прећи у старију годину (чл. 77); година се може поновити само једанпут (чл. 78); годину губи онај слушалац који добије оцену из владања „не са свијем по законима“ или „слабо“ у похађању цркве (чл. 79); слушаоци који крајем године добију оцену из владања „слабо“ губе сасвим право на даље борављење у заводу (чл. 80).

У седмом делу се говори о вршењу врховног државног надзора. Врховни државни надзор над православним богословским заводом врши Намесништво и Министарство богоштовја и наставе. Исти су овлашћени да на прикладан начин надзиру уредни ток предавања и дисциплински заводски ред, да се обавештавају о уџбеницима који су у употреби и о постојећим наставним средствима, да разгледају седничке записнике, да присуствују предавању и годишњим испитима преко својих изасланика (чл. 81).²³

²³ Извештај о свечаној прослави дваестийейтојгодишнейей сїомена иреуређења и йосїїојања й православной боїословској завода у Загру 1894, Задар, 1894, 67–79.

Православни богословски завод у Задру 9 (21). јула 1894. године обележио је двадесет пет година постојања и преуређења од 1869. године. На сам дан одслужена је Света Литургија а затим помен за умрле управитеље, наставнике и слушаоце. После службе у прекрасно окићеној сали хор слушалаца је пред гостима отпевао духовски тропар „*Бла҃гословен јеси Христѣ Боже наш...*“ Потом је у своме говору епископ Никодим између осталог рекао: „Важно је и значајно у животу једног завода, када он доживи један заокружени перијод времена у животу својему. Наш завод налази се у таквом пријатном положају. Двадесет и пет година прошло је од оног знаменитог дана, од како је он преустројен врховном одлуком Његовог Цар. и Краљ. Апост. Величанства од 5. јуна 1869. године, од како он живи новијем животом. Тијех 25 претуренијех година спадају данас у прошлост коју не смијемо заборавити, које треба да се сјетимо нарочито данас у овом скупу свечаноме. Сјећање прошлости поука је за будућност“.²⁴

Владин представник Енрик плем. Штробах честитајући јубилеј у име Владе рекао је: „Влада је увјерена, да ће овај завод остати под одличном управом Његовог Преосвештенства Прагосподина Епископа, и под душевним судјеловањем цијелог професорског збора, и надаље расадником побожности, лојалности и знаности, из којег сваке године излазе побожни, патријотични и душевни свештеници, на корист вјере, државе и народа“.²⁵ У име задарског православног туторства свечаност је честитао председник Ђорђе Обрадовић. Потом су прочитани бројни телеграми од којих издвајамо неке. У телеграму митрополита Београдског Михаила, који је упутио епископу Никодиму каже се: „Радујем се што се ова светковина десила под Вашим просвећеним Архипастирством. Дај Боже, да тај православни Завод цвета на радост Вашу, на славу свете православне цркве и на корист доброг и побожног народа Ваше епархије под руководством Архипастира својега“.²⁶ Управитељ Београдске учитељске школе Јеврем Илић у честитки каже: „Најсрдачније честитам данашњу прославу расадника православља у Далмацији“.²⁷ Епископ Бокоторски Герасим честитајући јубилеј пише: „Достојно цијенећи важност приређене свечаности скупа с клиром епархије моје, која из тога завода добива корисне служитеље црквене, честитам призивајући небески благослов“.²⁸ У честитки монашке школе из Хопова стоји: „Дочекао срећно и педесетогодишњицу. Послужио Богу на част, народу српском на спас, одгајао бранитеље православља и чуваре крста од три прста“.²⁹ Бивши професор овога завода протосинђел Митрофан Шевић у телеграму каже: „Поздрављам данашње лијепо славље. Желим из дубине срца, да завод тај и у будућности дочекивао буде и још много таквих дана на славу православне српске цркве.“³⁰ Други бивши професор протопрезвитер Јован Вучковић пише: „Нека дуго још живи, напредује и цвјета тај расадник живе вјере и побожно-

²⁴ *Истио*, 4.

²⁵ *Истио*, 26.

²⁶ *Истио*, 39.

²⁷ *Истио*, 44.

²⁸ *Истио*, 47.

²⁹ *Истио*, 49.

³⁰ *Истио*.

сти народне. Тако се и данас моли Богу бивши професор у томе заводу³¹.³¹ Од богословије у Рељеву стигао је телеграм следеће садржине: „Честитамо данашњу славу ваше богословије, и кличемо: Живио свештенички подмладак, живили његови професори и старатељи!“³²

После прочитаних телеграма епископ Никодим је говорио о 25 годишњем животу завода: „Двадесет и пет година прошло је, како завод овај живи по новом уређењу. Па ако за икога, за мене по преимућству године те живота заводског врло су значајне, јер су оне уједно и године живота и рада мојега у заводу. Само прве двије године у цијелом том периоду бијаше он без мене. Као професор деветнаест, а као управитељ ово су четири године да са заводом увијем дијелим ја судбу сву... Бјеше ту и потешкоћа многијех, ја то најбоље знам. Што се пак мене лично тиче, могу казати, да сам се вазда старао за добро и успјех завода, да сам га увјек сматрао најмилијим приједметом мојих брига и настојања, да сам се у радости његовој радовао, као што сам у часовима тешкијем живота његова свијем силама радио, свијем знањем и умијењем својијем да га одржим на оној висини, која му угледа даје. Јест, завод овај, слободно могу рећи, са старијем латинскијем класичарем, био је за мене *'dimidium animae meae'*. Те се радујем што сам доживео ову свечаност, скромну – да, али свакако значајну. И у напријед ће бити за мене он оно исто што и досад бјеше, за прошлијех 25 година; он ће и у будуће сачињавати за мене најмилији приједмет љубави моје. Па у спомен данашње свечаности, и у знак и за свједочанство љубави те, а према скромнијем средствима с којима располажем ја, оснивам данас закладу од хиљаду круна с цијели, да се интерес ове закладе о Ускрсу сваке године даје оном слушаоцу богословије, који напише по оцјени професорског збора најбољи саставак из богословскијех приједмета.“³³

Од почетка школске 1894/95. године на основу царске одлуке од 5. априла 1895. почели су се за период од 10 година, који је царском одлуком од 6. августа 1904. продужен за још 10. година, примати у богословију младићи који су свршили само VI разред гимназије, под условом да недостатак историјских, филолошких и философских знања зато што нису завршили VII и VIII разред гимназије морају попунити у богословији сходно предлозима који су одобрени наредбом Министарства богоштовја и наставе 16. априла 1896. године.³⁴ Ово одобрење је дато на молбу епископа Далматинског Никодима, због недостатка свештенства. Недостатак свештеника се појавио и због тога што већина приправника за богословију после свршене гимназије нису продужавали своје школовање у богословији. Због тога се дешавало да су рукополагани слушаоци богословије после свршене II или III године богословије. Касније ће се показати да ово није била добра пракса.

За младиће који су примани у богословију са свршеним шестим разредом гимназије уведени су од 1896. године допунски предмети: Логика са Психологијом и Историјом Философије, Латински језик и Општа историја новог века.³⁵

³¹ *Истѳо.*

³² *Истѳо.*, 54.

³³ *Истѳо.*, 29–30.

³⁴ *Извјешћѳај о ѳравославном бојословском заводу у Загру за школску 1914/915*, Задар, 1915, 30.

³⁵ *Извјешћѳај о ѳравославном бојословском заводу у Загру за школску 1902–903. и 1903–904*, 51.

У објави за школску 1897/98. годину видимо нове услове за упис у богословију. До сада је тражена крштеница и сведочанство о завршеном VIII разреду гимназије а од сада и уверење свога епископа да ће кандидата после завршене богословије примити у клир своје епархије, као и сведоцбу о политичко-религиозно-моралном владању.³⁶

Након четири године 1898. Устав је претрпео извесне измене. Одлуком Министарства богоштовја и наставе од 4. марта исте године измене су извршене у оним тачкама које се односе на вођење званичних послова у Заводу.³⁷ У чл. 2. додато је „Обављање ректорских послова спада у дужност ректора, сходно наређењима која се садрже у овом уставу“ (чл. 33); чл. 13. је измењен и епископ више не председава конференцијама професорског збора, већ „Епископ потврђује конференцијске записнике професорског збора“; у чл. 31. редовни професори и супленти чине професорски збор, сада је додато „Сви редовни професори, који у заводу раде (чл. 16), као и супленти (чл. 24), учитељ Црквеног појања и типика (чл. 25) и ванредни учитељи (чл. 27) састављају професорски збор. – Ови посљедњи (супленти, учитељ Црквеног појања и типика, као и ванредни учитељи) имају одлучујући глас само у изборима, као и у случајевима гдје се специјално тиче њихових предмета или њихових ученика“; у чл. 32. уместо професорском збору предстоји један од редовних професора, стоји „На челу професорског збора стоји ректор завода“; у чл. 33. раније је било да професорски збор на последњој конференцији сваке школске године бира између редовних професора свога представника за идућу школску годину, а сада „ректора именује између редовних професора, на предлог епископа задарског, ц. к. Министарство богоштовја и наставе“; у чл. 34. дужности представника професорског збора сада су припале ректору; у чл. 35. представник професорског збора је јављао епископу дан када ће се држати месечна конференција, а сада ректор јавља члановима професорског збора дан одржавања месечне конференције; чл. 43. скраћена је тачка 8 а измењена тачка 17. Тачка 8 гласи „примање извештаја од појединих наставника о полагању предавања слушалаца богословије“, тачка 17. раније „бирање представника професорског збора“ а сада „подношење предлога старијој власти што се тиче завода у опште“; чл. 45. уместо раније да представник професорског збора подноси записник конференције у изворнику епископу на одобрење, сада то чини Ректор; чл. 51. додато је „ванредни слушаоци уписују се у засебну матицу, и подчињени су заводским прописима који важе за редовне слушаоце“; чл. 52. је нов и гласи „Сваки ванредни слушалац може постићи права редовног слушаоца, али само усљед изричног одобрења Министарства богоштовја и наставе“; чл 75. раније су апсолуторну свједоцбу потписивали сви наставници и епископ а сада сви професори, учитељи и ректор; чл. 76. уместо потписа епископовог имамо потпис ректора; чл. 79. уместо „крајем године“ стоји „крајем исте“.³⁸ Нови измењени устав почео се примењивати од 22. априла 1898. године а тиме је устав од 6. априла 1894. стављен ван снаге.³⁹

³⁶ *Извјештај за школску 1896/97*, 38.

³⁷ *Извјештај о православног бојословском заводу у Задру за школску годину 1914/915.*, Задар, 1915, 30.

³⁸ *Извјештај за 1897/98*, 5–18.

³⁹ *Исто*, 32.

Одлуком Министарства богоштовја и наставе од 16. јуна 1898. године школска година у богословском заводу почињала је 16. септембра а завршавала се 15. јула. Тиме је измењен чл. 59 заводског устава.⁴⁰

Богословски завод и сјемениште су 1. октобра 1902. године пресељени из куће Сабалићеве, где су били смештени 20 година, у три нове зграде власника Перлиниа на Равницама.⁴¹

Од 1903. године епископ Никодим је радио на томе да се у Заводу систематизује посебно катедра за: Исагогику и егзегетику Старог Завета, Библијску историју и археологију, Библијску херменевтику и Јеврејски језик. Успео је почетком школске 1906/907. провизорно, а од 1. јануара 1909. године дописом Министарства богоштовја и наставе од 15. јуна 1908. да коначно установи промену чл. 15. и 56. заводског „Устава“ у погледу груписања предмета по катедрама и распореда предмета и броја часова по годинама. Тиме је у наставном плану попуњена једна празнина, која се одавно осећала у Заводу.⁴²

Конзисторија у Задру писмом од 30. јула 1903. године обавештава Управу да је под истим датумом издала окружницу којом се прописује да је сваки питомац сјеменишта дужан са собом донети, и преко школске године у реду држати: 6 кошуља, 6 пари белих гаћа, 12 пари бјечева, 12 убруса, 6 отирача, 6 оковратника, 2 кравате, 1 кишобран и 5 четки (2 за чизме, 1 за одело, 1 за косу и 1 за зубе).⁴³

Епископ Никодим писмом од 23. маја 1904. године обавештава Управу да је Намесништво дописом од 5. маја 1904. одобрило „Правила за слушаоце у Православном Богословском Заводу у Задру“, која је он издао 27. јула 1903. године.⁴⁴

Од школске 1905/906. године у извештајима се објављује састав Управног особља сјеменишта. Иначе, сјемениште је било спојено са Богословским заводом. Управитељ завода и сјеменишта био је Далматински епископ, ректор завода и сјеменишта је исто лице. Поред њих двојице управно особље сјеменишта су још чинили: економ, лекар и два префекта, један слушалац богословије био је префект питомаца-слушалаца богословије а други слушалац богословије префект питомаца-приправника за богословију (гимназиста).

Крајем школске 1907/908. године ослобођени су уписне као и семестралне таксе слушаоци богословије.⁴⁵

Намесништво је 26. октобра 1909. године донело одлуку да у школској 1909/910. године др Божо Перичић, лекар Покрајинске болнице, предаје по један час недељно свим слушаоцима Соматологију и Хигијену.⁴⁶

Пошто је еп. Никодиму Милашу уважена оставка и додељена му мировина, нови управитељ и надзиратељ Завода и сјеменишта од 1913. године био је еп. Далматински Димитрије (Бранковић).

⁴⁰ *Истио*.

⁴¹ *Извјештај за 1902/903. и 1903/904*, 64.

⁴² *Извјештај за 1914/915*, 33.

⁴³ *Извјештај за 1902–903. и 1903–904*, 60.

⁴⁴ *Истио*, 63.

⁴⁵ *Извјештај за 1907/908*, 35.

⁴⁶ *Извјештај за 1909/910*, 22.

Услови за уписивање у Богословију од школске 1915/16. су измењени. Од уписаних слушалица тражено је уверење надлежног пароха о религиозно-моралном владању за време великих школских ферија, а нови кандидати поред ранијих докумената приликом уписа морали су поднети уверење о политичком владању, уверење о религиозно-моралном владању и лекарско уверење. Слушаоци приликом уписа морали су се лично јавити Управи. За ванредне слушаоце примају се изузетно у Завод православни младићи „који немају школских реквизита, прописаних за редовне слушаоце“. Од уписне и семестралне таксе ослобођени су слушаоци Далматинско-истријске и Бокоторске епархије, слушаоци других епархија од 1908. године плаћају Управи у два семестрална рока годишњу таксу од 25 круна. Сваки питомец је дужан да пре почетка школске године писмено или усмено обавести Управу о дану и сату свога доласка у Завод да би се на време припремило што је потребно за смештај питомца, који то не учине неће моћи истог дана добити храну и преноћиште већ сутрадан. Са собом су морали донети и предати Управи најмање: 6 кошуља, 6 гаћица, 6 отирача, 12 пари бјечавача, 12 шударача, 12 оковратника, 4 гуће и 3 пресвлакуше (ноћне кошуље). Рубље је морало бити у добром стању и на сваком комаду рубља морао је бити пришивен број, који су питомци имали у прошлим школским годинама. Новим питомцима Управа ће одредити број за рубље при ступању њиховом у Завод. Осим поменутог питомци су морали донети: 2 пара чизама у добром стању, 1 пар папуча за ноћ, 2 кравате, 1 кишобран, 2 четке за чизме (велику и малу), 1 четку за косу, 2 чешља (ретки и густе), 1 четку за зубе, 1 четку за одело, сапуна и шиваћи прибор (мале маказе, напрстак, конц, игала). Нико неће бити примљен у Завод ако не буде имао прописан број рубља и остале ствари горе поменуте. Осим прописаних ствари и школских књига питомци нису смели ништа друго при себи имати. Сваки питомец је морао на почетку школске године за свој новац купити књиге и остале ствари које су за школу потребне, да се постара да од куће преко Управе добија месечно 5 круна, ради подмиривања својих ђачких потреба, а за глачање и уређивање рубља и одела сваки питомец је на почетку школске године предавао управи 10 круна.⁴⁷

Последњи штампани извештај о Православном богословском заводу у Задру је из школске 1914/15. године. Даљи рад школе може се донекле пратити на основу архивске грађе која се чува у архиву у Задру. Из тих докумената сазнајемо да је ректор Јеротеј Цвијетић због болести од 7/20. децембра 1916. до Видовдана 1917. године привремено био разрешен ректорске дужности. За то време га је замењивао проф. Милош Парента.⁴⁸ Само што се вратио на дужност изгледа да је опет због болести поднео оставку. То сазнајемо из писма еп. Димитрија од 17/30. јуна 1917. године. Одређена је и комисија за преглед Управе и Сјеменишта. У комисији је био епископски заменик Стеван Јавор а записник је сачинио конзисторијални канцелиста Ђакон Никола Чоловић.⁴⁹

Ко је био именован за новог ректора у доступним документима нема трага. Услед ратних прилика могуће је да ректор није ни именован. На то указује и чињеница да је више докумената из 1920. године за ректора потписао Ђакон Никола Чоловић.

⁴⁷ *Извјештај за школску 1914/15*, 47–48.

⁴⁸ Православни Епископ Дијецезан Далматинско-Истријски бр. 95, 1917, HR – DAZD 341 – pravoslavna eparhija Zadar – SV. 260.

⁴⁹ *Исто*, бр. 100, 1917, HR – DAZD 341 – pravoslavna eparhija Zadar – SV. 260.

У архиву у Задру сачуван је стечај за нову школску 1918/19. годину. У стечају стоји да се почетком ове школске године треба да попуни неколико места државних питомаца у православном Сјеменишту младићима из Далматинске епархије. Ко је желео да добије место морао је у молби доказати да је доброг религиозно-моралног понашања, да је наклоњен свештеничком чину и да је с успехом завршио бар први разред гимназије. Молба је требало да се поднесе епископској Конзисторији до 7/20. септембра 1918. Уз молбу је требало приложити: „а) крштено писмо, којим се има испоставити да је молитељ рођен од православних родитеља и да има прописане године; б) свједоцбу лошег материјалног стања родитеља; в) свједоцбу лијечничку која доказује да је потпуно здравог тјелесног састава; г) свједоцбу о свршеним наукама односно задњу гимназијску свједоцбу; д) обвезницу да ће молитељ у свештенички чин ступити; е) реверс, да ће молитељ, ако се у своје доба не рукоположи, или ако својом кривицом стипендију изгуби, државној благајни сав трошак исплатити, који је за њега уложен кроз вријеме његова боравка у Сјеменишту. Свједоцбе под а, б, в, и г имају се одмах односној молби приложити, а исправе по г, и е потражиће се накнадно, кад натјецатељ буде предложен на уживање питомачког мјеста.“ Они који нису уписани у гимназију а намеравају да се ове школске године упишу, могу се пријавити. Они ће бити прибележени а крајем првог течаја школске 1918/19. године биће предложени за уживање питомачког места. До тада они могу имати издржавање у Сјеменишту ако се обавезу управи завода да плаћају месечно 110 кр. за храну и опште заводске трошкове без одеће и обуће. „У смислу чл. 15. Највише Одлуке од 5. јуна 1869. при једнакој класификацији имају свештеничка дјеца првенство на покриће питомачких мјеста у Сјеменишту, а компетенти са положеним б. разредом гимназије, који би ступили у богословију, имају првенство пред свима осталим компетентима. За такве компетенте није потребна свједоцба о лошем материјалном стању родитеља.“

Сваки који добије питомачко место, дужан је кад ступи у Сјемениште донети изванредан број рубаља уз друге ствари, које се помињу у конзисторијалној окружници од 30. јула 1903. године. Ако се Сјемениште не буде могло отворити услед непредвиђених случајева ни у школској 1918/19. години, питомци гимназисти добиће од сјеменишне управе одређени износ за издржавање. Позивају се сва парохиска звања да стечај неизоставно и благовремено огласе пошто неће бити друкчије објављен.⁵⁰

Задарска богословија је престала са радом школ. 1919/20. године услед италијанске окупације Задра.⁵¹

После Првог светског рата Задарска богословија није обновила рад. Из изложеног се види да је настава у богословији у Задру по факултетском образцу успостављена променом наставног плана школске 1882/83. године. То је био ралог да је тридесетих година двадесетог века покренуто питање ранга Задарске богослови-

⁵⁰ Бр. III. Ек. 72, 1918, HR – DAZD 341 – pravoslavna eparhija Zadar – SV. 260.

⁵¹ Р. Грујић, *црп. дело*, 36; П. Пузовић, Богословске школе Српске православне цркве, у: *Прилози за историју СПЦ*, Ниш, 1997, 363; Драган Новаковић, *Верске заједнице на размеђу векова*, Београд, 2003, 236; Александар Раковић, „Накнадно признање факултетског ранга Карловачкој богословији и Задарској богословији 1925–1933.“, у: *Универзитет и српска теологија, историјски и просветни контекст оснивања Православне богословске факултета у Београду (истраживања, документација, библиографија)*, Београд, 2010, 111.

је. Ово питање је покренуо протојереј Љубомир Влацић, свршени ученик Задарске богословије. Тражећи да му се призна факултетска стручна спрема он се обраћао Министарству правде Краљевине Југославије, Министарском савету Краљевине Југославије и Министарству просвете. Пошто су били негативни одговори Министарства правде и Министарског савета, Министарство просвете је допис проте Влацића проследило Ректорату Београдског универзитета а Ректорат је затражио мишљење Православног богословског факултета. Савет професора Православног богословског факултета је ово питање разматрао на седници 25. новембра 1931. године. Донета је одлука да се свршеним ученицима Задарске богословије призна факултетска спрема ако су се у богословију уписали са положеним испитом зрелости.⁵² Оваква одлука је донета због тога што се није доследно примењивала одлука из 1869. године да се у богословију уписују слушаоци који су свршили потпуно гимназију.

Питање ранга Задарске богословије је коначно решено Уредбом Министарства просвете о рангу стручних школа према средњој школи и факултетима донетој 1. маја 1933. године. У члану 4 Уредбе стоји да факултетској спреми одговарају бивше Православно српско богословско училиште у Сремским Карловцима и бивши Православни богословски завод у Задру „са претходно положеним испитом зрелости у средњој школи“.⁵³ На основу ове Уредбе Краљевина Југославија је ретроактивно признавала факултетски ранг свршеним ученицима Карловачке и Задарске богословије.

⁵² *Исто*, 112.

⁵³ *Исто*, 113.